

L'HUMERAL DE SANT EUDALD

ROSA M. MARTÍN I ROS

Resum

L'*Humeral de Sant Eudald* va ser trobat durant l'obertura del reliquiari del sant al monestir de Santa Maria de Ripoll el desembre de 1979. Va ser restaurat i estudiat al Museu Tèxtil i d'Indumentària de Barcelona i actualment es conserva al Museu Etnogràfic de Ripoll. És una peça d'indumentària andalusina del tipus *almaizar*, utilitzada a Ripoll com a humeral, fet del qual li ve el nom. Tècnicament, està format per dos teixits: la part central és una baiadera que alterna tafetà i sarja, mentre que els dos extrems són d'un teixit que combina tafetà, espiga i tapisseria. És d'ordit de seda i trames de seda i or. Pertany a un grup de tapisseries andalusines del segle XIII amb decoració de llaceries, ataurics i inscripcions de caràcters *nasjí*.

Paraules clau: humeral, tapisseria, sarja, tafetà, andalusí, *nasjí*.

Abstract: *The humeral veil of Sant Eudald*

The humeral veil of Sant Eudald was found in December 1979, during the opening of the saint's reliquary in Santa Maria de Ripoll monastery. It had been conserved and studied at the Museu Tèxtil i d'Indumentària de Barcelona and is currently held at the Museu Etnogràfic de Ripoll. It is an andalusin costume robe called *almaizar*, used at Ripoll monastery as a

humeral veil. Technically, it consists of two textile pieces: the central part it is a bayadère which alternates taffeta, chevron twill and tapestry. The main-warp is silk and the trams are silk and gold. It belongs to a group of andalusin tapestries from the 13th with arabesque decorations and *nasjí* inscriptions.

Key words: humeral, tapestry, twill, taffeta, andalusin, *nasjí*.

L'Humeral de Sant Eudald és una peça propietat del monestir de Santa Maria de Ripoll que es conserva al Museu Etnogràfic de Ripoll (núm. inventari 2176). El 21 de desembre de 1979, amb el permís del Bisbat de Vic, es va obrir el reliquiari barroc d'argent de 1670 situat a l'altar dedicat a Sant Eudald de la basílica de Ripoll. A l'interior del reliquiari hi havia una caixa de fusta de noguera, la qual, un cop oberta, va treure a la llum restes òssies i un teixit sencer de grans dimensions.

Ràpidament es va veure la importància d'aquesta peça i, acceptant l'oferiment del Dr. Joan Ainaud de Lasarte, present en el moment de l'obertura, l'humeral va ser traslladat a l'aleshores Museu d'Art de Catalunya per procedir a la seva restauració i posterior estudi. El 1982 va ser traslladat al Museu Tèxtil i d'Indumentària de Barcelona, on va ser finalment restaurat —entre la fi de novembre d'aquell mateix any i finals de gener de 1983— per Maria Dolors Gendrau i Maria Teresa Alberch, restauradores del museu. La peça va arribar estesa sobre una placa de suro i agafada amb agulles de cap no entomològiques. Els forats produïts per aquestes agulles van produir una sèrie de marques en el teixit que no s'han pogut recuperar. El teixit estava rebregat i molt brut, i els dos extrems, que eren les zones més delicades, estaven especialment en mal estat. La zona central tenia petits forats i un tall de 45 cm en el sentit de la trama. Tot el teixit estava cobert de petits fragments d'un altre teixit molt deteriorat, el qual devia haver estat destinat a embolcallar directament els ossos. La primera actuació va ser treure tots aquests petits fragments del teixit, que es desintegrava en el moment de treure i, després d'una neteja mecànica de la superfície, es va procedir al seu rentatge i posterior alineació. Després es va col·locar damunt d'un suport de batista de cotó tenyit d'un color semblant a la part central del teixit i recobert d'una capa de crepelina de color cru. El teixit va ser unit a suport mitjançant fil de seda i agulla. Durant aquest procés es va veure que les seves mides portaven

a pensar que es tractava d'un vel de gran dimensions, fabricat com a xal i segurament utilitzat a Santa Maria de Ripoll com a vel humeral. Les mides abans de la restauració eren de 240 cm de llargada per 69 cm d'amplada, i després de la intervenció es van establir en 246,2 cm de llarg per 73,8 cm d'amplada.¹ A finals de 1983 va ser retornat al Museu de Ripoll.

Tot i així, no era la primera vegada que s'obria el reliquiari de Sant Eudald. El 1731 s'havia obert per extreure'n una relíquia del cap del sant, la qual es va entregar a les monges de Santa Clara de Vic. Posteriorment, el 1871, en presència del bisbe de Vic, Antoni Lluís Jordà, es va tornar a obrir. Finalment, el 1884, el bisbe de Vic, Josep Morgades, va ordenar obrir de nou el reliquiari per comprovar les restes del sant. El juliol de 1936, amb l'esclat de la Guerra Civil, un nombre d'objectes procedents del monestir de Ripoll, entre els quals el reliquiari de Sant Eudald, van ser decomissats i se'n va perdre la pista fins que el 1938 es va saber que estava guardat a la casa Matabosch, de Ripoll. El 15 d'abril del mateix any va ser dipositat a l'Arxiu Museu de Ripoll, on es va obrir i es va realitzar un examen intern i extern de les seves condicions. A la caixa on eren guardades les relíquies es va comprovar que el precinte oficial del bisbe Morgades de 1884 seguia intacte. Aleshores es va decidir amagar-lo, juntament amb altres objectes recuperats, a la capella de Sant Joaquim i tapiar-los, el 14 d'agost de 1938. Un cop acabada la guerra, el reliquiari va restar exposat a l'altar d'aquella mateixa capella, que va passar a anomenar-se de Sant Eudald. No va ser fins el 1979 que el Dr. Manuel Riu va obtenir el permís del Bisbat per obrir el reliquiari i realitzar estudis de caire antropològic, cosa que es féu el desembre d'aquell mateix any i que va permetre la descoberta del teixit. Tot i així, Eudald Graells —director de l'Arxiu Museu de Ripoll— va fer constar que la tradició deia que dins d'aquest reliquiari hi havia la casulla de sant Eudald i, per tant, ja s'esperaven trobar algun ornament litúrgic.² S'hi va localitzar el teixit objecte d'aquest estudi, del qual el Dr. Riu va afirmar que devia haver estat fet al segle XIII i que es devia haver utilitzat com a humeral, motiu pel qual li va quedar el nom d'«Humeral de Sant Eudald». Un vel humeral és una peça rectangular, generalment de teixit de qualitat, que utilitza el prevere per cobrir-se les espatlles i les mans en el moment d'agafar l'ostensori o la sagrada forma.

En el primer estudi realitzat arran de la descoberta de l'*Humeral*,³ vam presentar una hipòtesi entorn a l'arribada d'aquest teixit al monestir de Ripoll basada especialment en la coincidència de cronologia i estil amb els teixits

que formen el *Tern de sant Valeri*. El 1279 es va celebrar un concili provincial a Tarragona al qual van assistir el prior de Roda d'Isàbena, el bisbe de Lleida i l'ardiaca del Bisbat de Vic, Poncius de Jardino. Pere Pach, en un article sobre el bisbat de Roda,⁴ esmenta un document de l'arxiu de Roda d'Isàbena en què es diu que el prior i el bisbe de Lleida, després del concili tarragoní, van anar a Roda amb uns ornaments que van dedicar a sant Valeri i que conformarien l'anomenat *Tern de sant Valeri*. És molt possible que aquests teixits s'adquirissin durant el concili, ja que els mercaders aprofitaven aquest tipus de reunions per vendre aquestes peces. Es té constància que Poncius de Jardino, ardiaca de Vic, va portar a la diòcesi *pannos sericæ aureos*.⁵ Havent participat igualment en el concili de Tarragona, és probable que comprés també altres teixits de seda i or i potser, entre aquests, un hagués estat enviat al monestir de Ripoll —un dels llocs més importants de la diòcesi de Vic durant el segle XIII— i que posteriorment s'hagués utilitzat per embolcallar les relíquies de sant Eudald, fet molt habitual a l'Edat Mitjana i que explicaria la presència del teixit a Ripoll.⁶ Tanmateix, a dia d'avui reservo aquesta hipòtesi després de la lectura de l'article d'Eudald Graells,⁷ en el qual s'enumeren totes les obertures que ha patit el reliquiari de sant Eudald des de 1670 —data de realització del reliquiari— fins a 1980.

El vel està format per tres parts: la zona central, que hem anomenat A (177,3 cm × 72,5-73,8 cm) i dues zones extremes que són B (26 cm × 71,3-72,5 cm) i B' (26,8 cm × 71,3-72,5 cm). La zona central A és un teixit ratllat en tota la seva llargada de seda i or, on les franges s'alternen de la manera

1.- L'Humeral de Sant Eudald sencer amb les tres parts que el formen. D'esquerra a dreta: zona B, lateral – zona A, central – zona B', lateral. (Vegeu l'apartat del text: Descripció formal).
(Fotografia: Eloi Bonjoch)

2.- Extrem de l'Humeral de Sant Eudald en posició horitzontal. De dalt a baix: 1) Zona A, la part central és un teixit ratllat en tota la seva llargada de seda i or on les franges s'alternen de la manera següent: or, seda, or, seda. 2) Zona B' (Vegeu il·lustració número 3) unida per costura a la Zona A. (Fotografia: Eloi Bonjoch)

següent: or (2,5 cm), seda (0,65 cm), or (0,3 cm), seda (0,65 cm). Els dos extrems B i B' són fets de teixit on es combinen les franges de seda i or amb decoracions i inscripcions. Cadascuna de les zones B té els següents registres: ratlles de seda groga i gris verd (2 cm); zona de fils d'ordit sense trama (4,8 cm); zona de seda blanca amb franges molt estretes d'un fil de seda negra cada 1 cm (3 cm); zona ratllada de seda i or (9,5 cm) distribuïda en: seda (1cm), or (2 cm), seda (0,9 cm), or (0,3 cm), seda (0,3 cm), or (3 cm), seda (0,4), or (0,2), seda (0,1); una franja que es divideix en onze parts:

1. Fons d'or i seda blanca amb decoració ondulada (0,9 cm).
2. Sobre fons d'or, inscripció de seda de color verd maragda (0,9 cm).
3. Sobre fons d'or, decoració de formes lobulades de seda vermella amb un punt central de la mateixa seda (0,8 cm).
4. Sobre fons d'or, decoració de línia trencada de seda blava formant petits triangles decorats amb fulles estilitzades de seda: blanca, blau clar, blau fosc, groga i verda (0,8 cm).

3.- Zona B' de l'humeral en posició horitzontal. Presenta els següents registres de baix a dalt: a) ratlles de seda groga i gris verd; b) fils d'ordit sense passar la trama; c) seda blanca amb franges de seda negra; d) zona ratllada de seda i or; e) part més ampla que es divideix en 10 franges amb diferents decoracions de seda sobre fons d'or, de les quals destaquen una doble inscripció i la central amb decoracions estilitzades. (Vegeu il·lustració número 4). (Fotografia: Eloi Bonjoch)

5. Zona ratllada de seda de colors verd maragda, blanc, groc i cru, sense un ordre concret (0,2 cm).
6. És la part més important sobre fons d'or i està decorada a base d'estrelles i entrellaçats de seda blanca. Aquesta decoració combina estrelles amb un centre de seda vermella amb altres estrelles amb un centre de seda blava. Cada estrella mesura 2,5 cm d'alt per 2,8 cm d'ample. Combina amb una altra decoració estelada de forma vegetal estilitzada que alterna un centre de seda blava amb un de seda vermella. Aquesta segona estrella mesura 3 cm d'alçada i amplada. En línia horitzontal s'alterna una estrella de centre vermell amb una de centre vegetal del mateix color i una estrella amb centre blau s'acompanya amb una de vegetal, també blava.
7. Zona ratllada de seda de colors verd maragda, blanc, groc i cru, sense un ordre concret (0,2 cm).

8. Sobre fons d'or, decoració de línia trencada de seda blava formant petits triangles decorats amb fulles estilitzades de seda: blanca, blau clar, blau fosc, groga i verda (0,8 cm).
9. Sobre fons d'or, decoració de formes lobulades de seda vermella amb un punt central de la mateixa seda (0,8 cm).
10. Sobre fons d'or, inscripció de seda de color verd maragda (0,9 cm).
11. Fons d'or i seda blanca amb decoració ondulada (0,9 cm).

Anàlisi tècnica⁸

1) Zona A central:

a) Elements generals:

- **Denominació tècnica:** baiadera, tafetà (zona A1), sarja de seda i or (zona A2).
- **Ordit:** proporció: un sol ordit.
 - Matèria: seda, torsió S, color cru, títol entre 20 i 26 deniers.
 - Densitat: 47 fils per cm \pm 1.
- **Trama:** proporció: una sola trama.
 - Matèria: A1 tafetà: seda, torsió S, color cru, títol no determinat però una simple observació mostra que el fil és molt semblant al de l'ordit. A2 sarja: fil d'or entorxat en torsió Z, muntat al voltant d'ànima de seda de 2 fils en torsió Z, títol número 2,7 cm (obtingut per haver pesat sis fragments de 17,8 cm de llargada total).
 - Densitat: tafetà 34/37 passades per cm. Sarja 29,5/37,4 passades per cm.

b) Construcció interna del teixit:

- A1 tafetà baiadera; A2 sarja de 4 (3e1) cara trama.
- **Observacions:** notables irregularitats en tots els paràmetres del teixit.

2. Zona B i B':

a) Elements generals:

- **Denominació tècnica:** tafetà baiadera (zona B1 i B'1), espiga (zones B2 i B'2) i tapisseria (B3 i B'3), seda i or.

- **Ordit:** proporció: un sol ordit.
 - Matèria: seda, torsió S, color cru, títol entre 20 i 26 deniers (determinació mitjançant el compte dels bris de seda).
 - Densitat: 44 fils per cm, molt regular.
 - **Trama:** proporció: una sola trama.
 - Matèria: tafetà (B1 i B'1): seda, torsió S, color cru, títol semblant al de l'ordit; Espiga (B2 i B'2): fil d'or entorxat com el de la sarja de la zona A2; Tapisseria (B3 i B'3): seda sense torsió apreciable, color vermell escarlata, verd maragda, blanc i groc daurat, títol de 220 a 275 deniers (determinació pel mètode de comparació amb mostres de fil testimoni, per pesada de dos fragments de 14,8 cm mitjançant la qual s'ha determinat el número 37 equivalent a 240 deniers), or entorxat muntat en torsió Z al voltant d'ànima de seda groga torsió Z, el títol correspon al de les altres sedes, sense diferències apreciables.
 - Densitat: tafetà 36 passades per cm (B1 i B'1); espiga 34,2/37,5 passades per cm (B2 i B'2); tapisseria 80 passades per cm amb variacions que van de 50 a 100 passades per cm en diverses zones de l'ordit (B3 i B'3).
- b) Construcció interna del teixit:
- Baiadera: tafetà, espiga en sentit de l'ordit, regular i simètrica, 38 fils i 4 passades, base sarja de 3e1 cada trama. Tapisseria: trames curtes que agafen una part d'ordit i per conseqüència, hi ha trencaments verticals molt pronunciats. Tal i com es troba sovint amb les tapisseries de trames curtes, aquestes són de vegades obliqües i més o menys inclinades per poder seguir els motius del dibuix. Les formes són sovint contornejades per un color de contrast que les defineix i ajuda a dibuixar-les. Al voltant del blanc hi ha un contorn vermell escarlata; el verd maragda és contornejat per groc; i l'or per groc daurat. En alguns llocs, el contorn només és en un costat de la figura, com si es volgués donar relleu o una ombra al dibuix.
 - A les zones B3 i B'3 hi ha unes petites línies de tafetà que separen els registres decoratius de tapisseria. Es tracta de franges de

tafetà de seda de diferents colors. El registre núm. 5 i 7 de la franja decorativa en són l'exemple més visible, amb 12 trames de seda de colors diferents lligades en tafetà.

Nota: l'ordit té una particularitat, ja que al començament de les zones de tapisseria (B3 i B'3) a cada grup de 4 fils hi ha un entrecreuament del tercer i el segon, mentre que el primer i el quart segueixen en la posició original.

Condicions d'execució

- Zona A: ha sigut teixida en un teler de llisos i pedals preparat per teixir alternativament tafetà i sarja de quatre, tant pel que fa al teixit central (A1), com als dels extrems (A2).
- Zona B i B': les parts B1-2-3 i B'1-2-3 són teixides de la mateixa manera.

Nota: la part central del teixit (zona A) i les extremes (B-1-2 i B'-1-2) no presenten des del punt de vista del tissatge grans complicacions, malgrat els efectes estètics de l'alternança de franges de seda i or. El que sembla estrany és que la zona ratllada d'or del centre hagi estat teixida amb sarja de 4 i les zones dels dos extrems (B2 i B'2) hagin estat teixides en espiga en sentit de l'ordit base sarja de 4. No es pot trobar el motiu d'aquesta diferència, ja que a l'anvers, és a dir a la cara trama, la diferència no s'aprecia, es veu al revers.

Pel que fa al treball de tapisseria (B3 i B'3), es troba la característica agrupació dels fils de l'ordit on en cada grup de quatre fils, el tercer puja per damunt del segon. Carmen Bernis va parlar d'aquest canvi en el seu article sobre tapisseries andalusines,⁹ i Daniel De Jonghe i Marcel Tavernier parlen del mateix fenomen en les tapisseries coptes.¹⁰ L'explicació que aquests dos darrers autors donen sobre aquest fet es basa en la introducció d'una barra de fusta rodona inserida a l'ordit que permetria muntar el tercer fil sobre el segon en tots els grups de quatre fils d'ordit. Aquesta característica que apareix en els teixits coptes també es troba en les tapisseries del nord d'Àfrica amb ordit de lli i trama de seda i metall.

Comentaris al fil de costura

El fil que uneix les dues parts laterals del teixit B1 i B' amb la central A és de seda de dos caps, torsió granadina, de títol 36-40 deniers (determinació pel compte dels bris).

Es pot determinar que aquest teixit —per la seva forma rectangular i per la inscripció que porta de caràcter *nasjî*— es tracta d'un vel de tipus *almaizar*, utilitzat a l'al-Àndalus per cobrir-se el cap els homes en forma de turbant o com a vel per al cap o xal per a les dones. Molts d'aquests vels, com l'*Almaizar d'Hixem II* (Real Academia de la Historia de Madrid), tenen una franja a cada extrem amb decoracions de treball de tapisseria i de vegades amb inscripcions. D'altres presenten també aquestes franges de tapisseria, però només de tipus vegetal estilitzat, i també combinen el teixit llis de seda amb franges fetes amb seda i or. És el cas d'alguns dels teixits recuperats al Real Monasterio de Santa María de las Huelgas (Burgos),¹¹ com el *Teixit trobat a la caixa d'Enric I de Castella*, que va regnar entre 1214 i 1217 i va morir essent un nen, o una de les dues peces del *Mantell de l'Infante Manuel*, fill de Ferran III de Castella i Beatriu de Suàbia, mort el 1283, el qual està format per dues peces rectangulars adaptades. L'*Humeral de Sant Eudald* té unes decoracions semblants a les d'aquestes peces.

Quant a decoració, com ja s'ha dit, combina una part central a base de ratlles de seda i or amb extrems d'un teixit decorat amb diferents registres, entre els quals destaquen els que són fets amb treball de tapisseria. Són interessants les decoracions fetes amb seda sobre fons d'or de formes ondulades o lobulades, interpretació tèxtil de les llaceries que es troben en l'ornamentació arquitectònica pròpia dels edificis andalusins del segle XIII, com és el cas de l'Alhambra de Granada. Pel que fa a la inscripció, que també forma part d'aquesta zona de decoracions, és d'escriptura *nasjî*, molt utilitzada a partir del segle XIII a l'al-Àndalus, de seda verda sobre fons d'or. La traducció diu «El poder de Déu és la felicitat de Déu i el poder de Déu és gran», continua amb una part ornamental i segueix «El poder de Déu és gran i Déu és gran».¹² Aquest text ocupa 9 cm i es va repetint al llarg de tota l'amplada del teixit. Després de la inscripció, segueix una altra franja decorativa amb línia trencada amb decoracions fitomorfes que recorden una fulla. La zona més ampla decorada amb estrelles alturnes de seda sobre fons d'or recorda també les decoracions dels palaus almohades i granadins i els teixits de tapisseria del segle XIII.

Com ja s'ha dit, fins a l'obertura del reliquiari de sant Eudald (1979) es desconeixia l'existència d'aquest teixit. En el moment de la descoberta es van consultar diferents especialistes, que van donar el seu parer sobre els diferents aspectes relacionats amb l'estudi d'aquesta peça. En primer lloc, els

4.- Detall de la zona B'. De baix a dalt: 1) seda blanca amb decoració ondulada; 2) inscripció nasjî de seda de color verd maragda; 3) formes lobulades de seda vermella; 4) línia trencada de seda blava formant petits triangles de sedes policromes; 5) ratlles de diferents colors de seda; 6) estrelles amb una decoració vegetal de seda vermella o blava; a l'interior s'alternen en una mateixa filera amb estrelles amb un centre de seda vermella o blava envoltades d'entrellaçats de seda blanca.

(Fotografia: Eloi Bonjoch)

responsables del Museu de Ripoll van mostrar imatges del teixit al Dr. Francesc Torrella i Niubó, director del Museu Tèxtil de Terrassa, qui va determinar que podria tractar-se d'una peça possiblement procedent d'Almeria o Màlaga, dels segles XI-XII, i en va descartar l'origen granadí. Jaume Clavell el va

considerar un teixit islàmic d'època califal (abans de 1035). Els professors Joan Vernet Ginés i Rudolf Sellheim, especialistes en llengua i cultura àrab, es van basar en qüestions entorn a la inscripció i van situar la seva confecció a Itàlia com a imitació dels teixits àrabs, potser al segle XII. Finalment, el Dr. Joan Ainaud de Lasarte va afirmar que es tractava d'un teixit granadí de cap a 1280-1290, amb decoracions semblants a les del *Tern de sant Valeri* (Museu Tèxtil i d'Indumentària de Barcelona) i a les restes del *Vestit de l'Infant Alfons de Castella* (Museo Arqueológico Provincial de Valladolid). Tot i que les decoracions no són exactament les mateixes —amb alguna excepció—, Ainaud va ser el primer de proposar una atribució adient per a aquesta peça.¹³

Per tant, l'*Humeral de Sant Eudald* es pot atribuir per les seves decoracions i tècnica a un grup de teixits andalusins del segle XIII. Entre aquests, caldria destacar el *Coixí de la Reina Elionor de Castella* —morta el 1244—, trobat al seu sepulcre de Las Huelgas (Museo de Telas Medievales, núm. inventari 002/004MH); el *Fragment de vestit de l'Infant Alfons de Castella* (Museo Arqueológico Provincial de Valladolid, núm. inventari 25472-25473); un *Fragment de tapisserie* (The Cleveland Museum of Art, núm. inventari 28650); un *Fragment de tapisserie* (Smithsonian Cooper Hewitt National Design Museum, Nova York); dos *Fragments de tapisserie* (Instituto Valencia de Don Juan, Madrid, núm. inventari 2067 i 2082); dos *Fragments de tapisserie* (DHUB–Museu Tèxtil i d'Indumentària de Barcelona, núm. inventari 101-157 i 101-158); i la capa i dues dalmàtiques del *Tern de sant Valeri* (DHUB–Museu Tèxtil i d'Indumentària de Barcelona, núm. inventari 5201, 5202 i 5203).

Els teixits de tapisserie andalusins que acabem d'esmentar són fets generalment amb un teler horitzontal que realitza un teixit, sigui llis o llavorat, el treball del qual s'interromp per procedir a teixir la tapisserie en el mateix ordit. En aquest punt s'introdueix a l'ordit una vareta de fusta rodona, la qual permet que en cada grup de quatre fils d'ordit passi el tercer fil per damunt del segon, mentre que el primer i el quart resten com estaven originàriament. Les trames per fer la tapisserie no s'apliquen a tota l'amplada de l'ordit, sinó per petits grups de fils d'ordit segons el dibuix que cal realitzar, fet que causa els trencaments per ordit, tan característics dels teixits fets amb tapisserie. El treball de tanta finor com el de les peces que s'han enumerat fa pensar que no es teixia amb llançadora sinó que les trames s'aplicaven amb agulla, com si fos un brodat. El teixit que compartia ordit amb la tapisserie podia ser un

5.- Entrelaçats de seda blanca formen una estrella, el centre de la qual és una mena de flor vermella. El dibuix és aparentment sobre un fons de fil d'or. En realitat, en la tècnica de tapisserie amb la qual està teixida aquesta part de l'Humeral de Sant Eudald, les trames interrompudes de fil entorxat d'or s'alternen amb les de seda blanca i vermella tot formant el dibuix.
(Fotografia: Eloi Bonjoch)

tafetà, com és el cas del *Coixí de Berenguera de Castella* (Museo de Telas Medievales), morta el 1246, i els *Ornaments i les vestidures d'Arnau de Gurb*, bisbe de Barcelona, mort el 1284, conservades en diferents museus. En el cas del *Coixí d'Elionor de Castella*, l'ordit comparteix un teixit de tafetà llavorat

per bastes de trama i tapisseria. Quant a l'*Humeral de Sant Eudald*, hem trobat en els dos extrems tafetà i espiga en el mateix ordit que la tapisseria.

La *Capa del tern de sant Valeri* (DHUB – Museu Tèxtil i d'Indumentària de Barcelona, núm. inventari 5201), comparteix pseudolampàs i tapisseria. El pseudolampàs té unes característiques estilístiques i tècniques molt similars a les de la *Creu del folre exterior del taüt del rei Enric I de Castella* (Museo de Telas Medievales), mort el 1217. Gómez Moreno va ser el primer a apuntar aquesta semblança, la qual considerem molt propera, entre ambdós teixits, datats dins el primer quart del segle XIII. Per tant, la tapisseria feta en el mateix ordit ha de tenir una mateixa cronologia. En el cas del *Fragment de vestit de l'Infant Alfons de Castella*, que també està realitzat en pseudolampàs i tapisseria, la part de pseudolampàs té una decoració més evolucionada i esquematitzada, propera a la de l'*Edredó del rei Sanç IV de Castella i Lleó* (Tresor de la Catedral de Toledo) —mort el 1295— i precedent de les decoracions dels lampàs granadins del segle XIV. Això ens confirma que deuria estar teixit en el darrer quart del segle XIII.

Pel que fa a la decoració cal destacar que la tapisseria es comença a treballar amb llaceries, ataurics i orles amb inscripció *nasjí* a inicis del segle XIII. Aquesta combinació de decoració ornamental i cal·ligràfica es troba en les tapisseries andalusines durant tot el segle XIII, des de mitjan període almohade (1147/1161–1212/1236) i durant el Regne de Granada que s'inicia el 1231. Un dels exemples més antics és la *Còfia de l'Infant Ferran de Castella* (Museo de Telas Medievales) —mort el 1211. L'exemple més tardà el trobaríem en el *Fragment de vestit de l'Infant Alfons de Castella*.

Tots aquests teixits, trobats a Espanya, tenen decoracions d'entrellaçats de seda i or, franges decoratives gairebé idèntiques i inscripcions —amb excepció d'un dels dos fragments del DHUB – Museu Tèxtil i d'Indumentària— que contenen fórmules vagues d'adoració a la divinitat destinades a ser comprensibles per a un possible públic general i així poder ser exportats. El *Fragment de tapisseria* 101-157 del DHUB – Museu Tèxtil i d'Indumentària, té una inscripció amb el lema dels reis nassarites de Granada que es troba també en alguns indrets del Palau de l'Alhambra i que està feta amb fil d'or sobre fons de seda,¹⁴ contràriament a tots els fragments de tapisseria amb inscripció coneguts del segle XIII. Aquest fet ens permetria concloure que en el Regne de Granada es van seguir fent les mateixes decoracions que durant l'Imperi Almohade i també, igual que la resta de fragments coneguts, eren

destinats a la venda i, per tant, també adquirits per la població cristiana. Els teixits destinats a la Cort i amb inscripcions concretes referents a aquesta, es realitzaven amb el material considerat més important, l'or. En observar el dibuix central d'estrelles del teixit núm. inventari 2067 de l'Instituto Valencia de Don Juan —del qual només es conserva la part de tapisseria— i el que forma la part central davantera de les dalmàtiques de sant Valeri —malgrat que el teixit de la dalmàtica és un pseudolampàs, la tapisseria és aplicada i per tant no forma part del mateix teixit— s'observa que són iguals que les de l'*Humeral de Sant Eudald*, ja que comparteixen una mateixa cadència decorativa en la zona d'estrelles, decoracions vegetals i tipus d'escriptura.¹⁵ Per tant, podem dir que l'*Humeral de Sant Eudald* no només és semblant a peces de teixit andalusí del segle XIII, conegudes prèviament a la descoberta, sinó que és idèntica a dues peces perfectament identificades, que acabem de descriure. Aquest fet ens podria suggerir un mateix taller o, més ben dit, un mateix centre de producció, que indubtablement hauríem de situar a Granada, amb una cronologia que comprèn des de finals del període almohade i ja en època del regne independent, entre 1240 i 1270.¹⁶

Notes

- 1 Maria Dolors GENDRAU I CORRETER; ROSA M. MARTÍN I ROS, (1988), «Tejido de San Eudaldo de Ripoll», *VI Congreso de Conservación de Bienes Culturales. Tarragona, 1986* [Barcelona], p. 241-248.
- 2 Eudald GRAELLS I PUIG (1987), «L'humeral de Sant Eudald», *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès 1985-1986* [Ripoll], p. 34-39.
- 3 ROSA M. MARTÍN I ROS; FERRAN CALABUIG I ALSINA (1988), «Le Voile Huméral de Saint Eudald», *Bulletin du Centre International d'Étude des textiles Anciens* [Lió], 66, p. 45-52.
- 4 PERE PACH BISTUER (1925), «El bisbat de Roda», *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* [Barcelona], 361-362, p. 198.
- 5 Ms. 129, Arxiu Episcopal de Vic.
- 6 ROSA M. MARTÍN I ROS; FERRAN CALABUIG I ALSINA, *op. cit.*, p. 51.
- 7 Vegeu nota 1.
- 8 ROSA M. MARTÍN I ROS; FERRAN CALABUIG I ALSINA, *op. cit.*, p. 46-50.
- 9 CARMEN BERNIS MADRAZO (1954), «Tapicería hispano-musulmana (siglos IX-XI)», *Archivo Español de Arte* [Madrid], 27, 107, p. 200.
- 10 DANIEL DE JONGHE; MARCEL TAVERNIER (1983), «Le phénomène du croisage des fils de chaîne dans les tapisseries coptes», *Butlletín de Liaison du CIETA* [Lió], 57-58, p. 174-176, 181-182, fig. 1-3.

- 11 Manuel GÓMEZ MORENO (1946), *El Panteón Real de las Huelgas de Burgos*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas – Instituto Diego Velázquez, lám. xcvii-xcviii.
- 12 La traducció de la inscripció va ser a càrrec de l'arabista Antonio Damas.
- 13 Manuel RIU I RIU (1982), «El Reliquiari de Sant Eudald de Ripoll», *Quaderns d'Estudis Medievals* [Barcelona], 7, p. 385.
- 14 Joan AINAUD DE LASARTE (1970), «La devise des rois de Grenade sur un tissu Hispano-Mauresque», *Butlletín de Liaison du CIETA*, 32, p. 14-17.
- 15 El dibuix de la decoració d'aquestes peces, que Bernis va publicar en els seus articles sobre les tapisseries andalusines, ens permet veure amb més detall que es tracta del mateix dibuix. Carmen BERNIS MADRAZO (1956), «Tapicería hispano-musulmana (siglos XIII-XIV)», *Archivo Español de Arte* [Madrid], 29, 114, il. 1-8.
- 16 Rosa M. MARTÍN I ROS; Ferran CALABUIG I ALSINA, *op. cit.*, p. 50-51.

